

ВЛИЯНИЕ НА МИГРАЦИИТЕ ВЪРХУ ТЕРИТОРИАЛНОТО
РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА НАСЕЛЕНИЕТО В БЪЛГАРИЯ

Светлин Кираджиев

Интензивните вътрешни миграции са една от най-характерните особености на географията на населението на България през последните две десетилетия (1961—1980 г.). Те оказаха и продължават да оказват съществено влияние върху териториалното разпределение на населението. Установяването на размерите на това влияние в териториален аспект е и цел на настоящата статия. Използувани са както статистически данни от издания на КЕССИ,¹ така и резултатите от подробни теренни проучвания из цялата страна.

В началото на периода — през 1961 г. — броят на мигрираните вътре в страната е 151 795 души. След това той се увеличава и достига максимум през 1965 г. — 184 864 д., а след това намаляват до 104 157 д. през 1980 г.

Основни фактори, които влияят върху изселванията, са сравнително по-неблагоприятните природни условия — недостатъчна и неплодородна обработваема земя, непълноценни пасища, недостатъчна водоснабденост, липса или недостатъчно развита промишленост, която да поеме освободената от селското стопанство работна сила, транспортна изолация, относително по-лоши комунално-битови, културно-просветни и други условия за живеене и т. н. В различните области от територията на България, където изселванията са най-интензивни, се наблюдават и някои други специфични особености.

Земите в западните части на Пернишки, Кюстендилски и Благоевградски окръг са предимно планински и със силно пресечен терен, малоценни и слабоплодородни обработваеми земи, бедни пасища. В Огражден силно е развита ерозията. Селското стопанство —

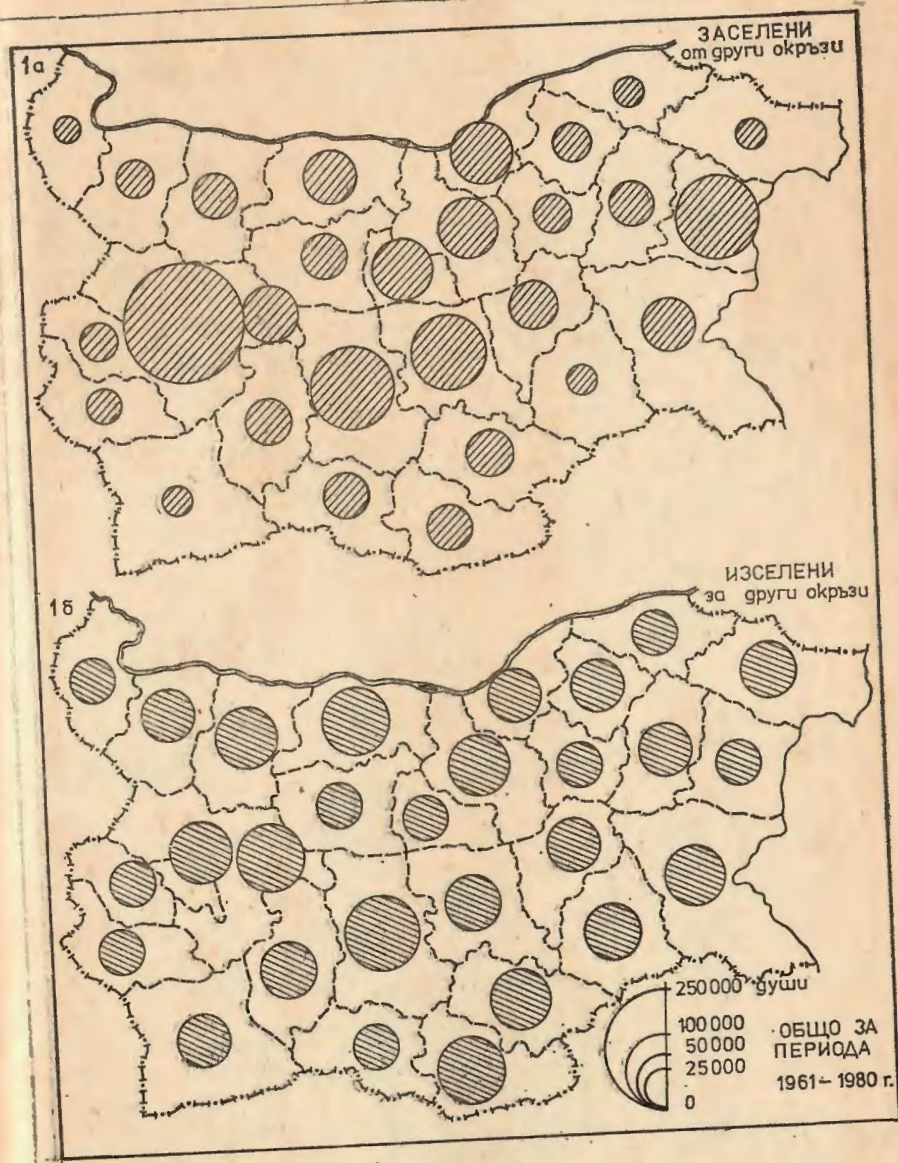
¹ До 31. XII. 1964 г. източник на данни за вътрешните миграции, публикувани в изданията на Комитета по единна система за социална информация (КЕССИ) при МС в „Демографска статистика“ и „Население“, са сведенията за заселени и изселени лица (форми 6 и 7 ДЕМ). Единица за наблюдението е всяко заселено или изселено лице, което се изселва от дадено населено място и официално за постоянно се заселва в друго населено място в пределите на страната. Вътрешна миграция, несвързана с официални изселвания и заселвания, е извън обсега на наблюдаване. От следващата година източник за данни са отрязците от адресните карти за записване, подадени в регистрационните бюра на Народната милиция. Така че при статистиката се отчита броят на мигрираните.

примитивно зърнопроизводство и животновъдство, е слабодоходно. Същевременно Перник, Кюстендил и Благоевград бързо израснаха като важни промишлени центрове и окръжни градове, а също и промишленият център Станке Димитров, и те станаха големи притегателни центрове на население. Важно привличащо средище на население е недалече разположената София. Привличат и плодородните земи на полетата в долината на Струма. Най-интензивни са изселванията от разглежданите земи през втората половина на 60-те години. Особено много са изселванията от западните части на Пернишки окръг.

Недостигът на обработваеми земи в резултат на сравнително бързото увеличение на населението и бавните темпове на индустриализация са главни причини за големи изселвания от северните и най-източните дялове на Родопите. В тази насока допринася и близостта на важните промишлени центрове Пловдив, Асеновград, Хасково, Димитровград и др., а също и недалече разположеният енергийно-промишлен комплекс „Марица-Изток“ и отчасти и плодородните земи в северните подножия на Родопите. Особено много изселници напуснаха северозападните части и Ивайловградска община в Кърджалийски окръг. Изселванията бяха най-интензивни през втората половина на 60-те и първата половина на 70-те години. След това те бързо намаляват поради силното повишаване доходите от тютюна (основна култура на селското стопанство и главен поминък на населението), развитие на промишленост в някои от градовете и в резултат от сезонните миграции на родопчани, работещи в строителството, жп. транспорта, отглеждането и брането на тютюн из различни части на страната.

Най-обширна област на интензивни изселвания в България е Странджанско-Сакарският край. Това е област с недостатъчни и не твърде плодородни земи, обширни, но не особено продуктивни гори, слабо използвани пасища. Тези обстоятелства допринасят селското стопанство да е слабодоходно. Периферното положение и транспортната уединеност на селищата е също важна причина за развитие на изселнически движения. Близостта на Ямбол и особено Бургас, и „Марица-Изток“ с бързо развиваща се промишленост там привлякоха много изселници през втората половина на 60-те и първата половина на 70-те години. Най-големи са изселванията от селищата в северните части на Странджа (Боляровска и Грудовска селищна система).

Обширна област на интензивни изселвания е и областта на северните склонове на Средна Стара планина, в Котленско и прилежащите земи на Предбалкана. Малоплощните и разпокъсани обработваеми земи не са благоприятствували развитието на земеделието и са били важна причина за много широкото разпространение на пръснатите (колибарски) селища. Обширните пасища на Стара планина обаче са били основна предпоставка в миналото за добре раз-

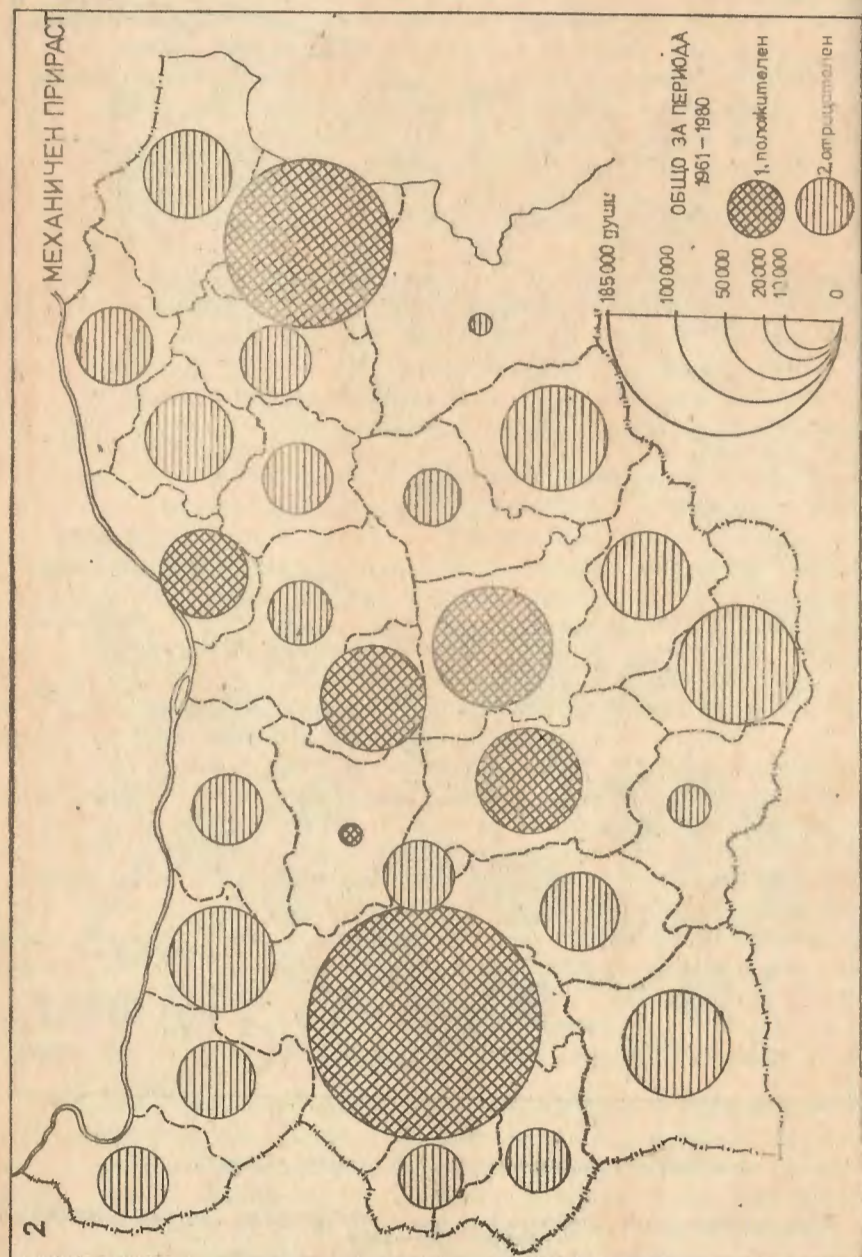

Фиг. 1.

1 а. Заселени от други окръзи; 1 б. Изселени за други окръзи

Abb. i

1 а. Zuwanderer aus anderen Bezirken. 1 б. Abwanderer in anderen Bezirken (allgemein für Periode 1961-1980)

вито животновъдство, а водната сила на реките се използвала за развитие на занаятите. При организирането на ТКЗС и бързото разрастване на промишленото производство след 1944 г. в градовете на Предбалкана Габрово, Троян, Тетевен, Севлиево, Трявна, Дряново, Елена и др. се създадоха условия за интензивен изселнически поток на население от селските селища (особено колибите) към градовете — промишлени средища най-вече през 60-те години. През 70-те години изселванията намаляват поради развитие на промишлена дейност в редица села, разрастване на ежедневните трудови миграции и намаляване контингента от население, склонен към изселване. Най-големи са изселванията от южните части на Велико-търновски окръг.

В редица райони със зърнопроизводителен характер и освобождаване на работна сила поради механизация на селскостопанските дейности, а също и поради близост на промишлени средища също се наблюдават значителни изселвания. Такива са: източната част на Добруджа и Варненски окръг (притегателни центрове Толбухин и особено Варна), Русенски и Разградски окръг (Русе), Шуменски окръг (Шумен), селата, разположени по южните склонове на Средна гора (Стара Загора, Казанлък и др.), северните части на Плевенски окръг (Плевен), селата в Западна Стара планина и Предбалкана (Враца, Михайловград) и др.

Най-интензивни заселвания (освен в градовете) се наблюдават към селски райони в резултат от развитие на интензивно селско стопанство, добив на полезни изкопаеми, развитие на промишлена дейност, изграждане на големи, от национално значение промишлени обекти и хидротехнически строежи, развитие на курортно и почивно дело, в села, разположени в съседство с големи градове — в Казанлъшката и Златишко-Пирдопската котловина, Пазарджишко-Пловдивското поле, „Марица-Изток“, селата в Бургаската низина, някои села по Черноморското крайбрежие, редица села с изселено население в Североизточна България и в северните части на Източните Родопи, които привлякоха като заселници български турци и др.

Броят на заселените от други окръзи и изселените за други окръзи общо за периода 1961—1980 г. се вижда на приложените карти 1а и 1б.

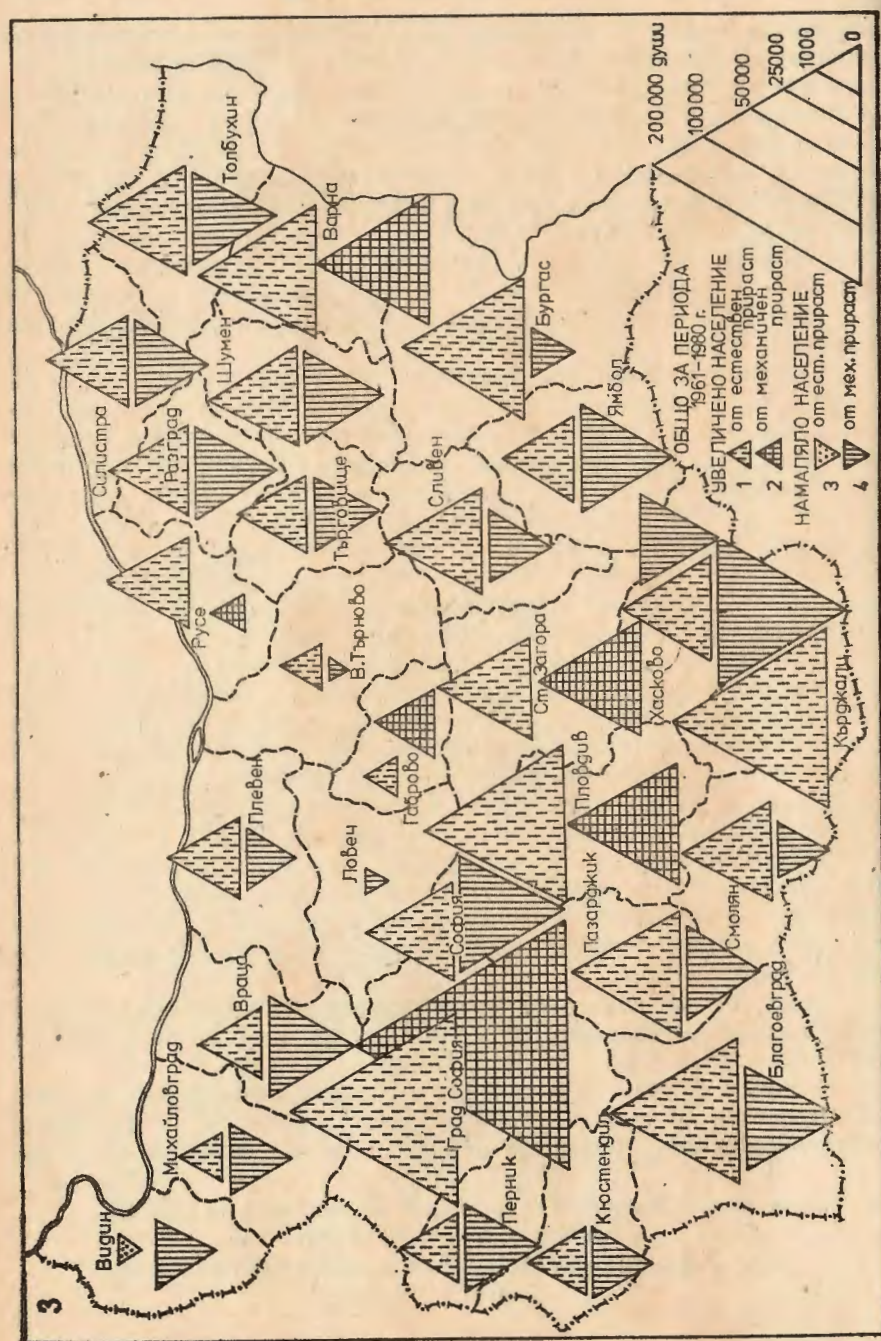
Районите с най-голям отрицателен механичен прираст на селско население до голяма степен съвпадат с районите на най-интензивни изселвания. Механичен прираст показват повечето от градо-

◀ Фиг. 2 Механичен прираст общо за периода 1961—1980 г.

1) положителен; 2) отрицателен

Abb. 2 Wanderungen in Bezirken für die Periode 1961—1980

1. Gewinne, 2. Verluste

вете и незначителен брой села, привличащи население, локализацията на които вече отбелязахме. На карта № 2 е показан механичният прираст по окръзи общо за периода 1961—1980 г.

В резултат на миграциите през изследвания период настъпиха значителни промени в териториалното разпределение на населението в България. На карта № 3 те са показани по окръзи. Механичният прираст обаче е изразен не по данни от текущата статистика (както е на карта № 2), а действителният (разликата в броя на населението по окръзи между края на 1960 и 1980 г. минус естествения прираст), тъй като така се отчитат и външните миграции, значителни за някои от окръзите, като освен това при някои окръзи се коригират и допуснати неголеми неточности при текущото отчитане на миграциите. Посочен е и естественият прираст с цел да се съпостави с механичния.

В картата веднага проличава, че окръзите град София, Варненски, Пловдивски, Старозагорски, Габровски и Русенски са увеличили повече или по-малко населението си в резултат на механичен прираст. Това са окръзите с големи градове — притегателни центрове на население. Всички останали окръзи показват намаление на населението вследствие на отрицателен механичен прираст.

По отношение влиянието на миграциите (механичния прираст) върху изменение броя на населението може да поделим окръзите в България на следните четири групи:

1. Окръзи с увеличено население в резултат на миграциите: град София, Варненски, Старозагорски, Пловдивски, Габровски и Русенски.

2. Окръзи с относително слабо намаление на населението (от 0 до 5%): Великотърновски, Ловешки и Плевенски.

3. Окръзи с относително средно намаление на населението (от 5 до 10%): Сливенски, Михайловградски, Видински, Пернишки, Силистренски, Смолянски и Бургаски.

4. Окръзи с относително силно намаление на населението (повече от 10%): Кърджалийски, Ямболски, Софийски, Разградски, Толбухински, Благоевградски, Пазарджишки, Врачански, Търговишки, Шуменски, Кюстендилски и Хасковски.

Миграциите са главна причина за силно намаляване на населението общо в някои области:

1. Странджанско-Сакарски край (селищни системи Тополов-

◀ Фиг. 3 Изменение на населението за периода 1961—1980 г.:

1) увеличено население от естествен прираст; 2) увеличено население от механичен прираст; 3) намалено население от естествен прираст; 4) намалено население от механичен прираст

Abb. 3 Bevölkerung für die Periode 1961—1980

1. Natürliche Bevölkerungsentwicklung, 2. Wanderungsgewinne Bevölkerungsentwicklung für die selbe Periode 3. natürliche Bevölkerungsentwicklung, 4. Wanderungsverluste

град, Елхово, Болярово, Грудово, Малко Търново и Мичурин) — тук населението е намаляло почти два пъти.

2. Земите в западните погранични планини (селищни системи Трън, Брезник, Земен, Трекляно, Драговищица, Гюешево, Невестино, Струмьяни и Първомай) — тук населението е намаляло с около 40%.

3. Земите в Средна Стара планина (селищни системи Тетевен, Троян, Априлци, Градница, Стоките, Габрово, Дряново, Тряна, Килифарево и Елена) — тук населението е намаляло с около 27% и др.

Очевидно е, че към окръзите (и особено някои селищни системи) с намаляващо население, резултат от интензивни изселвания, трябва да се проявят особени грижи като: насочване на капиталовложения там с оглед разкриване на нови работни места главно в новоразвитата промишленост, основаваща се на местни суровини; изменящата структурата на селското стопанство в АПК, където е възможно и целесъобразно с цел да се ангажира и задържи населението, заето в него, и не се допуска обезлюдяване и особено се обърне внимание на планинското животновъдство; повишаване квалификацията на кадрите; привличане на специалисти на договорни начала; относително уеднаквяване на социално-икономическите условия за живеене в различните териториални единици, вземане особено енергични мерки в най-застрашените от обезлюдяване райони за поддържане бита и обслужването на населението; развиване на стопански туризъм и почивно дело; реорганизиране на селищната мрежа и др.

Така с миграционната си политика нашата социалистическа държава винаги е необходимо да съблюдава конкретен подход към проблемите, свързани със спецификата на миграционните процеси у нас, и в териториален аспект, и правилно да бъде насочвано териториалното разположение на производителните сили и провеждане на социално-икономически мероприятия.

Л И Т Е Р А Т У Р А

- Минков, М., Миграции на населението, София, 1972.
 Мичев, Н., Населението на България, София, 1978.
 Годоров, В., Миграционните процеси и някои социално-икономически и културно-битови проблеми на селото, София, 1968.
 * * * Статистически годишници „Население“ 1961—1981 г., издание на КЕСС, София.

EINFLUSS DER WANDERUNGEN AUF DIE RÄUMLICHE STRUKTUR DER BEVÖLKERUNG IN BULGARIEN

Svetlin Kiradschieff

Die Wanderungen der Bevölkerung innerhalb Bulgariens sind deutlich ausgedrückt, zeigen jedoch eine Tendenz der Abnahme (1980—104 157 Personen). Wichtigste Regionen der Abwanderungen sind die westliche Teile der Bezirke Pernik, Kjustendil und Blagoevgrad, die nördliche und östliche Gebiete der Rhodopen, die Gebirge Strandja und Sakar, die nördliche Abhänge des Balkan-Gebirges. Wichtigste Anziehungspunkte der Zuwanderer sind die Gross- und Mittelstädte, einige Industriedörfer, die Dörfer um die Grosstädten, einige Dörfer mit Kurortfunktionen und andere. Bezirke mit Bevölkerungszuwachs in Folge der Wanderungen (1961—1980) sind Stadt Sofia, Varna, Stara Zagora, Plovdiv, Gabrovo und Russe, und solche der stärksten Abwanderung — Kirdjali, Jambol, Rasgrad, Blagoevgrad, Vraza, Tolbuchin und andere. Für Anhalten der Abwanderungen in den Gebieten, die durch völlige Auswanderung gefördert sind, soll folgendes unternommen werden — neue Investitionen, Verbesserung der Struktur der Landwirtschaft, Verbesserung der sozial-ökonomischen Bedingungen für Wohnen und Versorgen, Entwicklung des wirtschaftlichen und sozialen Tourismus, Umstrukturierung der Siedlungnetzes und andere. Als sozialistisches Land führt VR Bulgarien eine Migrationpolitik die auf die Milderung der negativen Einflüssen der Wanderungen gezielt ist.